

ČLOVĚKOSLOVEC MILAN BALABÁN NA CESTĚ K BUDOUCÍMU

(3. září 1929 – 4. ledna 2019)

Kdysi v již svobodných devadesátých letech jsme jeli s Milanem Balabánem do Švýcarska za Svátou Karáskem a samozřejmě jsme si vyjeli do Alp, pod samotný Eiger, který jiskřil sněhem a duněl padajícími lavinami. Prošli jsme okolo turistického bernardýna se soudkem a kráčeli po švýcarsky vygruntovaném chodníčku mezi rozkvetlé louky. A najednou se Milan svalil mezi hořce, arniky a fialové astry, hladil hebkou trávu a s pohledem upřeným na azurové nebe plné beránčích obláčků zasněně pravil: „Když už nám Hospodin dává tolik krásy na zemi, může snad být ještě něco krásnějšího v nebi?“

Odpovědi se Milan Balabán dočkal ráno 4. ledna tohoto roku. Přestože tiše a pokojně odešel na druhý břeh, nelze o něm psát dost dobře v minulém čase, zůstává s námi. Je pořád velkým básníkem, teologem, religionistou, antropologem, ale i věčným rebellem a statečným člověkem. Stále nám v uších zní jeho zvláštní naléhavá dikce, stále vidíme jeho typické gesto oranta s pokrčenýma rukama mírně pozdviženýma do stran, s hlavou nakloněnou ke straně, pořád slyšíme jeho neotřelé, ba provokativní obraty. „Musíme slyšet za biblickými slovy ten jejich původní, plnotučný význam...“ Kdo jiný než Milan by řekl „plnotučný“ v takové souvislosti? Je to divné, ale když nyní čtu hebrejské žalmy, opravdu cítím tu chuť smetany a čerstvě nadojeného mléka na jazyku.

Milan Timoteus Balabán byl člověk mnoha tváří a mnoha paradoxů. Vzpomínal na dětství v Boratíně, v komunitě volyňských Čechů, v chudé, pietisticky přísné, ale vysoce kultivované rodině diákona českobratrské církve. Jeho dětské vzpomínky připomínají chasidské příběhy. Občas přicházel na návštěvu strýc a Milanova maminka se ho pohostinně ptávala, kolik vajíček mu má usmažit. „Tři zcela postačí,“ říkával prý strýc. Milanovi tato odpověď utkvěla v paměti na zbytek života. Jako malý chlapec dostával vždy jen jediné vajíčko a strýcova svačina mu připadala jako zázrak hojnosti, jako královská hostina. Nouze, tvrdá práce, přísná zbožnost a rodinná soudržnost formovala před válkou přičinlivou komunitu Volyňáků. Milanovu otci prý ztrpčovala život také šikana církevní vrchnosti. Možná již zde pochopil diákonův synek rozdíl mezi církví a vírou.

Jiná raná vzpomínka: otec Antonín brával malého Milana na své cesty Haličí za prací a ke kázáním. Chlapec lehával na dřevěném povoze taženém plebejským konikem polními cestami, za tmy hleděl do vysokého nebe a zkoušel spočítat hvězdy.

Jak už to bylo obvyklé mezi ukázněnými českými písmáky, navzdory doléhající nouzi se pokoušeli poskytnout dětem to nejlepší vzdělání. Každé z těch ušetřených vajíček znamenalo příspěvek na školy. A tak Milan již po válce vystudoval gymnázium v Zábřehu na Moravě a po maturitě Komenského evangelickou bohosloveckou fakultu v Praze. Brzy se s podobně naladěnými intelektuály zapojil do neformálního sdružení filosofů a teologů Nová orientace, která navazovala na civilní a vůči světské moci kritickou teologii Dietricha Bonhoeffera. V řadách Nové orientace se sešla řada originálních a statečných myslitelů, kteří v dalších desetiletích dokázali vzdorovat komunistickému útlaku a jím způsobenému rozkladu společnosti a pomáhali udržet úroveň duchovního a intelektuálního života v Československu například díky řadě bytových seminářů a samizdatových publikací, které v nesvobodném režimu nesměly vycházet.

Milan Balabán neměl správný kádrový profil, proto vojnu strávil u „černých baronů“. Pak sloužil jako evangelický duchovní v několika sborech, a když koncem šedesátých let došlo k politickému uvolnění, směl postgraduálně studovat v Château de Bossey ve Švýcarsku. To se již profiloval jako britký intelektuál s velkými perspektivami v teologické a filosofické práci. Jeho překlad Písňe písní v Českém ekumenickém překladu Bible patří k nejlepším překladům Velepísňe vůbec, byť Milan nesměl být uváděn mezi autory. Normalizace a vsudypřítomné zblátění poměrů Balabána stejně jako mnoho jeho kolegů a přátel vyhnalo z duchovní služby i z akademické dráhy, pokusilo se jej umlčet a zlomit jeho ducha. V roce 1974 mu byl odňat státní souhlas k výkonu duchovenské služby, což tehdy byla nutná podmínka práce ve sboru, na publikační a pedagogickou činnost nemohl ani pomyslet.

Pravda je, že sám Milan Balabán měl v církvi složitou pozici pro své rebelantské a bohémské postoje. Také jeho souznění s prostými, ba nejprostšími lidmi, s nimiž sloužil na vojně i později pracoval jako myč oken nebo čistič kanálů, naráželo na mnohdy pohoršené reakce věřících, spíše ovšem církevní vrchnosti. Se svými milými „kanálníky“ Milan popíjel po hospodách pivo a laciný rum, přednášel jim o teologii a historii, poslouchal jejich vulgární vtípky a ty nám pak s uzarděním a jakousi intelektuální fascinací vyprávěl. Milan hojně kouřil, občas se rád napil, pro drsné slovo nešel daleko a několikrát se beznadějně a sebedestruktivně zaláskoval, ženy osudově miloval bez ohledu

na konvence. Podepsal také Chartu 77, a i to mnohdy budilo hrůzu a pohoršení mezi pořádkumilovnými křesťany. Život jej dokonce v jisté kritické fázi zavál do bezdomovectví a ke spaní na lavičkách v pražských parcích. K uhlazenému, pokornému a nažehlenému panu faráři měl opravdu daleko. Legendární historka se vyprávěla poté, co byl Milan několikrát u výslechu v Bartolomějské a svým britkým rozumem si z otázek estébáků vyledukoval, odkud unikly informace. Tehdy rozrazil dveře sálu, kde právě zasedala pastorální konference pražského seniorátu, a svým výrazným hlasem zařval: „Mezi námi je fíz!“ Když jsem tuto historku slyšela od očitého svědka, byl k ní připojen humorný dovětek, že asi třetina přítomných farářů zrudla, sklopila oči a pokoušela se učinit neviditelnými.

Zatímco navenek provokoval Milan Balabán svým bouřlivým milostným a uměleckým životem i nesmiřitelnou kritikou totalitních poměrů, uvnitř byl stále tím zbožným, citlivým a přísným chlapcem z haličského Boratína. S chutí se smál sprostým vtípkům kanálníků, ale nerad slyšel posměch a cynické poznámky na adresu Písma nebo víry. V jistých věcech byl až stydlivý a plachý, snadno zranitelný, hladový po lásce, pořád otevřený všem výzvám a dětsky zvědavý. S jeho pronikavým a všestranným intelektem se pojila písmácky prostá spiritualita dávných českých bratří. K rodnému jazyku přicházel po špičkách,

s prvotním údivem nad nekonečnou možností hry se slovy, která na jeho jazyku jiskřila jako karbunkuly a ožívala jako neposední a občas trochu posměvační šotci. Jakápak teologie? Hebrejské člověkosloví!

u prašné brány zatkli anděla

podobu neměl ten živel

jen hlas

rúach

rúach

elohím...

(Hudba pro pozůstalé, 1981)

Postupně se okolo Milana Balabána shromáždila skupina žáků, kteří navštěvovali jeho bytové semináře a přednášky. Zde jsme se nejen seznamovali s jeho koncepcí biblického myšlení a učili se hebrejsky, ale také jsme vypracovávali vlastní seminární práce, přednášeli referáty, pak o nich diskutovali a probírali je, mohli jsme představit svá literární nebo výtvarná díla a podělit se o čtenářské zážitky. Někdy přišel jako host některý jiný přednášející, když se poštěstilo ze Západu, ale stejně vděční jsme byli za slova některého z českých disidentů, umělců nebo filosofů. Časté byly debaty nad Biblií nebo čtení poezie, Milan si své básně též sám ilustroval a vázal, rozdával nám pak tyto svazky jako dárky.

Teprve po listopadu 89 začaly vycházet Balabánovy knihy dlouho psané do šuplíku a opisované jeho žáky. Mohl si také dokončit doktorský gradus zmrazený normalizačními byrokraty v sedmdesátých letech. Pak též rychle dokončil habilitaci i profesuru a učil již oficiálně, katedru převzal po Janu Hellerovi. K jeho pedagogické a publikační činnosti se připojila práce redakční a editorská. V kavárně Marathon při skleničce vína nebo v hutně zakouřené profesorově kanceláři na Evangelické teologické fakultě v Černé ulici pak pokračovaly teologické, religionistické a filosofické disputace, připravovaly se do tisku publikace, scházela se redakční rada *Křesťanské revue* a vždy jste zde mohli potkat některého ze starých přátel.

S odchodem Milana Timotea Balabána odešla i část naší intelektuální historie, etapa tragická, pestrá, svým způsobem heroická a nakonec jistě světlá.

Věra Tydlitátová